

ОРЕНДА ЯК ФОРМА КОНСОЛІДАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ LEASE AS A FORM OF LAND CONSOLIDATION

Михайло СТУПЕНЬ,
доктор економічних наук,
Львівський національний
аграрний університет

Mykhaylo STUPEN',
Doctor of Economics,
Lviv National
Agrarian University

Галина ДУДИЧ,
кандидат економічних наук,
Львівський національний
аграрний університет

Halyna DUDYCH,
PhD in Economics,
Lviv National
Agrarian University

Застосування нових технологій виробництва сільськогосподарської продукції, відповідної техніки, сучасного менеджменту, маркетингу, організації праці тощо як важливих чинників підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь у підприємствах може мати відповідний результат за наявності у них належних для цього умов, однією з найважливіших серед яких є розмір земельної площі, на якій підприємство господарює. Шляхом до створення необхідного рівня її сприятливості є явище консолідації земельних угідь через обмін земельними ділянками, їх оренду та купівлю. На сьогодні оренда земель є найбільш доступною та розвинутою формою консолідації земель, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Питання консолідації земель, у тому числі через оренду, широко досліджуються в публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених і трактуються як комплекс заходів щодо планової санації та перерозподілу земельних ділянок та їх власності. Консолідація переважно застосовується для формування більш крупного та більш раціонального землекористування чи землеволодіння. Також консолідація земель може бути використана для розвитку сільських територій і здійснення екологічної політики (підвищення екологічної стійкості територій) [2; 3; 10; 12; 15; 16].

Мета статті – розглянути основні аспекти розвитку орендних відносин, проаналізувати їх як одну із форм консолідації земель та запропонувати заходи щодо підвищення їх ефективності.

Незалежно від організаційно-правової форми виробництва сільськогосподарської продукції й типу земельних відносин та їх суб'єктної спрямованості їх ефективність завжди є вищою за умови господарювання на більших земельних масивах. У США і країнах Західної Європи розвиток сільськогосподарського виробництва супроводжується використанням сучасних технологій і техніки на великих масивах земель, що дало змогу підвищити продуктивність праці упродовж останніх 30 років у 2-3 рази. Кількість великих ферм тут постійно зростає і становить 157 тис., або 8% від загальної їх кількості, але виробляють вони 73% продукції галузі й одержують майже 80% прибутку [2, с. 63]. «Великі підприємства повинні бути основою освоєння науково-технічного прогресу на майбутні роки в агропромисловому комплексі, а тому домінуючим чинником, що має вплив на рівні економічної ефективності, залишається обсяг (концентрація) виробництва, і залежно від раціонального використання природно-економічних умов ефективність виробництва зростає до стабільно стійкого стану, що забезпечує довготривале розширене відтворення, та й досвід США дає підстави стверджувати, що малі земельні ділянки не дають можливості використовувати переваги меліорації, сівозмін, хімічних засобів і високопро-

дуктивної техніки, тобто найбільш важливих чинників індустріалізації й зростання ефективності аграрного сектора економіки» [1, с. 16].

Проте практично в усіх країнах законодавство регулює розміри земельних масивів сільськогосподарського використання з метою доведення їх до оптимальних. У США, наприклад, у разі кооперації фермерів (зростання розмірів підприємства) ставки податку на доходи значно нижчі, ніж для індивідуальних ферм менших розмірів, але при цьому є податок на приріст капіталу, податок із безробіття (або ж діє норма необхідної кількості найму) тощо, які стримують необмежене зростання розмірів ферм, що загалом спонукає до збільшення ферм до оптимальних розмірів (1-3 тис. га), а більші ферми можуть бути тільки у преріях, де низька густина населення і не потрібно платити податок із безробіття [7, с. 7].

Однак на сьогодні в світі існують обидві форми земельних відносин: і орендні, і приватновласницькі, співвідношення між якими досить динамічні в часі й у просторі. В Україні співвідношення власного та орендованого землекористування становить 3:7, що не відповідає раціональному (5:5) [10, с. 8]. Але основною проблемою є те, що в Україні, як і в інших країнах, приватна власність є основою господарювання у малих за розмірами підприємствах, великі ж господарства господарюють переважно на орендованих землях, причому їхні орендні відносини складаються здебільшого саме із дрібними власниками землі, тобто з їх великою кількістю, що зумовлює низку незручностей. Зокрема те, що виникнення бажання в окремих із цих власників припинити відносини оренди може порушити господарську цілісність земельних масивів, що, знову ж таки, знижує інвестиційну привабливість такого землекористування та інтенції користувача до збереження якості землі, особливо якщо врахувати, що більшість угод оренди землі становлять угоди короткострокового характеру (в середньому 6 років).

Виходячи з умов, що склалися в Україні на сьогодні, та враховуючи позитивний історичний досвід України й інших країн, основними шляхами укрупнення земельних масивів реально можна вважати ті, що представлені на **рисунку**.

В економічній літературі консолідацію земель визначають виходячи з її мети й цілей як «сукупність юридичних, соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на оптимізацію розмірів і розміщення земельних ділянок, створення сприятливих умов для суб'єктів господарювання з метою організації раціонального та найбільш ефективного використання землі в інтересах власника або землекористувача й суспільства загалом» [14, с. 11], а стосовно сільськогосподарських земель – як «формування через землеустрій оптимальних за розмірами, конфігурацією та іншими складовими елементами раціонального

У статті розглянуто оренду земель як одну із форм їх консолідації. Представлено основні способи концентрації земельних ділянок. Наведено рекомендації щодо вдосконалення орендних земельних відносин. Проаналізовано діяльність агрохолдингів як основних орендарів земель в Україні. Встановлено основні тенденції розвитку оренди як форми консолідації земель.

The article studies land lease as one of the forms of its consolidation. It presents main ways to concentrate land lots. The authors give recommendations as to improvement of land lease relations. The work analyses the performance of agricultural holdings as principal leaseholders of land in Ukraine and determines the main tendencies of development of lease as a form of land consolidation.

землекористування, узгодженого з раціональним використанням водних рекреаційних, природно заповідних, трудових та інших сільських ресурсів» [12, с. 129]. Дещо простіше й зрозуміліше трактують явище консолідації земельних угідь польські вчені, розуміючи під консолідацією угідь заходи, суттю яких є переміщення меж володіння землею зі збереженням еквівалентності угідь – якісної й поверхневої, метою яких є підвищення ефективності використання цієї землі [16, с. 30-31].

Механізм дії консолідації земель досить простий і зрозумілий: за рахунок об'єднання (комасації) земельних ділянок, найпридатніших для сільськогосподарського виробництва, утворюються великі земельні масиви, господарюючи на яких, виробники сільськогосподарської продукції стають конкурентоспроможнішими, зростають їхні доходи, збільшуються відрахування до місцевого бюджету, розвивається інфраструктура, збільшується кількість робочих місць і зростає рівень зайнятості в сільській місцевості, добробут сільського населення та умови життя на селі, рівень екологічної безпеки на сільських територіях за рахунок раціонального використання земельних угідь, менш придатних для сільськогосподарського виробництва.

Як показують результати аналізу існуючої практики розвинутих країн, основними реальними шляхами ринкового типу здійснення консолідації земельних угідь можуть бути: оренда земель; купівля-продаж земель; обмін земельними ділянками; викуп землі.

Ідеться про насправді ринковий тип здійснення консолідації земель, оскільки вона може відбуватись і через, наприклад, кооперацію, коли селяни, одержавши земельні паї й не знаючи, що з ними робити, мають невеликий вибір в умовах обмеження ринкових операцій із землею: здати її в оренду або створити власну організаційну структуру, тобто об'єднати свої паї й створити виробничий кооператив на основі приватної власності на землю та інші засоби виробництва, як це роблять в усіх цивілізованих країнах.

Наразі, як можна констатувати на основі аналізу сучасної ситуації, в Україні єдиним можливим шляхом ринкової консолідації земель є оренда земельних ділянок, оскільки певна нормативно-правова база для цього вже функціонує. На жаль, у земельному законодавстві України щодо оренди земельних ділянок немає орієнтації на те, що оренда земель повинна здійснюватись виключно з метою знову-таки їх консолідації, а не подрібнення.

Згідно з результатами аналізу статистичних даних до обігу землі через оренду найбільше залучаються земельні ділянки переважно середніх розмірів. Це пояснюється, зокрема, тим, що ділянки такого розміру для свого обробітку потребують наявності певної техніки, а за відсутності такої у землевласника обробляти вручну таку площу він не зможе, тому вимушений віддати її в оренду. З цього можна зробити два послідовних висновки: що більше господарство – то ефективнішим орендарем земельних ділянок воно може бути; ефективність оренди землі залежить від організаційно-правової форми господарства-орендаря.

Результати аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду орендних земельних відносин дають підстави для того, щоб з метою удосконалення цієї форми земельних відносин в Україні рекомендувати:

□ передбачити на законодавчому рівні країни категорії можливих орендарів, які повинні бути кваліфікованими;

Рисунок. Основні способи консолідації земельних ділянок сільськогосподарського призначення*

*Авторська розробка.

□ законодавчо обмежити розмір орендної плати на рівні не менш ніж 4% від нормативної оцінки земель, однак передбачити можливість досягнення згоди між орендодавцем та орендарем щодо рівня оплати за оренду землі на рівні, який вищий від мінімального;

□ встановити найпрогресивнішою формою орендної плати грошову, а найпрогресивнішим її видом – частку в прибутку або валовій продукції з одиниці земельної площі, оскільки такий вид більше стимулює та зацікавлює, ніж фіксована ставка або відсоток від вартості паю;

□ встановити у законодавстві прогресивно зростаючі пільги на оподаткування доходів землевласників пропорційно до розмірів земельних ділянок і довгостроковості термінів їх оренди;

□ визначити мінімальні терміни оренди земельних ділянок на рівні одного року лише на ділянки розміром до 0,5 га; на більші за розмірами ділянки встановити законодавчо мінімальні розміри терміну оренди від 6 до 99 років пропорційно до розміру цих ділянок;

□ передбачити в законодавстві можливість передання у спадщину земельної ділянки, що перебуває в довгостроковій оренді, тобто практично – договору оренди;

□ впровадити у практику земельних відносин орендного типу можливість автоматичного продовження терміну дії орендного договору після його закінчення у разі, якщо за попередній період орендована земельна ділянка не погіршила своєї якості й для цього немає інших перешкод як таких, що можуть погіршити стан однієї зі сторін;

□ законодавчо допустити встановлення умов контрактів на оренду землі договірним шляхом між орендарем та землевласником;

□ передбачити в договорах довгострокової оренди можливість перегляду її умов щороку згідно зі зміною умов господарювання та технологій виробництва продукції;

□ величину орендної плати диференціювати залежно від якості землі та інших чинників, що визначають цінність землі як ресурсу;

□ законодавчо закріпити можливість дострокового розірвання договору про оренду землі за ініціативою однієї зі сторін у разі економічного доведення однією з них можливості погіршення свого економічного стану або стану земельної ділянки;

□ землевласники та землекористувачі повинні відповідати за збереження земель сільськогосподарського призначення та їх родючості, тобто в договорах оренди доцільно було б обумовлювати конкретний перелік культур, які вирощуватимуть на цій землі,

та послідовність їх чергування відповідно до вимог агротехнічних сівозмін, а також мінімальні дози внесення органічних і мінеральних добрив за роками використання землі.

Крім того, доцільно до тексту договору оренди землі вносити пункт про регулювання відносин між орендарями та власниками землі стосовно дотримання першими необхідних сівозмін у процесі використання цієї землі. «І якщо власник земельного паю на полягатиме, щоб такий проект входив у договір, то орендар буде змушений дотримуватись сівозмін та інших норм» [9].

На думку І.Яціва, «конкурентні відносини в системі аграрного землекористування ведуть до поширення у вітчизняному сільському господарстві латифундизму» [15, с. 20]. Ми з цим не погоджуємося, оскільки такі диференти можуть існувати лише в умовах непередбачуваності земельного законодавства, що має місце в Україні та в деяких країнах Латинської Америки, але не в умовах цивілізованого земельного ринку в розвинутих країнах.

На сьогодні більш виправданою є все-таки оренда землі, ніж придбання прав власності, хоча можливість отримати землю у власність є об'єктивно стратегічно важливою для великих аграрних компаній, оскільки, на думку директора компанії «Проагро» М.Верницького, «ніхто не вкладатиме великі гроші в сільськогосподарське підприємство, не маючи права власності на землю» [13, с. 33]. Тому на результат зважування варіантів – купувати чи орендувати землю – значною мірою впливатиме рівень орендної плати, оскільки за існуючого рівня орендної плати великий ажіотаж у скуповуванні сільськогосподарських земель важко передбачити. Із зростанням рівня орендної плати зростатиме й інтерес до купівлі земельних ділянок, і купуватимуть здебільшого сільськогосподарські підприємства, але це не є близькою перспективою, адже інтерес покупців формуватиметься паралельно з розвитком економіки в цілому. Наразі у світі зафіксовано специфічну тенденцію: зростання ціни на землю відбувається і перевищує за темпами динаміку зростання орендної плати, що значною мірою пояснюється зростанням субсидій у розрахунку на площу угідь [3, с. 9].

Неоднозначною є оцінка ролі та значення розвитку в сільському господарстві агрохолдингів, яких на сьогодні в Україні налічують понад 50 і які загалом контролюють до 15% площі ріллі (близько 5 млн га) [162, с. 28]. Агрохолдинг – (англ. *holding* – тримання, зберігання) – це сукупність материнської компанії та контрольованих нею дочірніх компаній, що здійснюють господарську діяльність у сфері виробництва та переробки сільськогосподарської продукції». Середній розмір агрохолдингу в Україні за площею становить близько 50 тис. га [8, с. 27-28]. За неофіційною інформацією, на початку 2011 року найбільшим агрохолдингом в Україні є Ukrlandfarming, яка щойно придбала «ДакорАгроХолдинг» та «Райз», загальний земельний банк якої становить 430 тис. га [5, с. 40].

За оцінками фахівців, виникнення й розвиток агрохолдингів є наслідком відсутності цивілізованого ринку земель і недорозвиненістю системи державного регулювання економіки, а основний мотив агрохолдингів – намагання власників капіталу примножити свій капітал [4]. Агрохолдинг як організаційна форма агробізнесу є досить суперечливою щодо ефективності її діяльності. З одного боку, вона забезпечує концентрацію ресурсів та оптимізацію економічних взаємовідносин між виробниками сировини та її переробниками, що в сукупності створює об'єктивні умови для підвищення рівня ефективності функціонування таких структур. З другого боку, агрохолдинги не зацікавлені у здійсненні довгострокових капітальних вкладень у сільськогосподарські угіддя, оскільки вони не мають певних гарантій довготермінового використання земельних ділянок: у структурі договорів оренди станом на 2009 рік більшість їх укладено на термін 4-5 років (2258,9 тис. – 48,9%), 10% – на термін 1-3 роки (460,9 тис. договорів), на 6-10 років – 1414,1 тис. договорів (30,6%) [6]. Свідченням нерационального, навіть хижацького використання землі в агрохолдингах є результати обстежень ситуації в агрохолдингу ВАТ «Нафкомагро» (148,5 тис. га орендованих у жителів сотні сіл сільськогосподарських угідь та 1038 працівників),

який має вузьку спеціалізацію на експорті зерна (кукурудзи, озимої пшениці та ячменю) й де у структурі товарної продукції майже 100% становить зерно (у тому числі 65% – зерно кукурудзи), внаслідок чого за відсутності сівозмін, органічних добрив і провадження монокультури вміст гумусу в орному шарі ґрунту знизився з 3,97 до 3,32%; на 1000 га сільськогосподарських угідь тут працює лише 10,4 працівника, що означає масове безробіття в селах, де підприємство орендує землі; на 1000 га сільськогосподарських угідь вироблено та реалізовано продукції на суму лише 300 тис. грн, що засвідчує екстенсивний характер розвитку економіки підприємства [11, с. 24-25]. Якість продукції, вирощеної на якісніших ґрунтах, тобто у тих господарствах, які мають багатогалузевий характер економічної активності у сфері сільського господарства та поза його межами, є також вищою.

Отже, справедлива думка щодо цього М.Калінчика про те, що «великі латифундії з використанням потужної зарубіжної техніки на виробництві сільськогосподарських культур тільки збільшують земельну ренту і зводять до нуля зарплатомісткість виробництва. Так, у зоні діяльності цих монстрів у кожному із сіл працюючими можуть бути 10-15 осіб, і не більше» [7, с. 6]. Отож, доходимо висновку про доцільність законодавчого обмеження земельних латифундій і необхідність дієвої підтримки з боку держави розвитку організаційно-правових форм господарювання, які сприяють розвитку селянських традицій приватновласницького ставлення до землі в процесі її експлуатації.

Оскільки оренда як форма консолідації землі не створює в агрохолдингах інтересу до її раціонального використання і надає йому хижацького й виснажливого характеру, вона не бажана ні для цих структур, ні для суспільства. Тому за умов упровадження в Україні земельного ринку у формі дозволу на купівлю-продаж землі агрохолдинги можуть бути потужним суб'єктом таких ринкових відносин як покупець земельних ділянок. Сумнівно, що ціна на землю становитиме лише її нормативний або мінімальний рівень, який нині сягає 12 тис. грн./га. Очевидно, що землю продаватимуть і дешевше – навіть за 3-4 тис. грн, що означатиме обкрадання одних і непродуктивне збагачення інших, і процес цей буде тривалим. Але оскільки в агрохолдингах фінансовий стан на сьогодні значно кращий, ніж у інших бізнесових структур у аграрному секторі економіки, то саме вони відіграватимуть провідну роль у цьому процесі.

ВИСНОВКИ

Інтенсивність використання земель сільськогосподарського призначення прямо пропорційно залежить від розмірів землекористування. Питання оптимізації розмірів землеволодінь і землекористувань на сьогодні ще не вирішене. Малі за розміром землекористування не дають змоги впорядкувати територію (застосування високопродуктивної техніки, агрохімії). У сучасній науковій літературі багато досліджень присвячені консолідації земель як одному з перспективних напрямів удосконалення використання земель. З упевненістю можна говорити про те, що за допомогою оренди земель можливо консолідувати значні земельні масиви сільськогосподарських земель, оскільки на законодавчому рівні вона вже значною мірою закріплена. Хоча і в цих питаннях також необхідні доопрацювання. Основні напрями підвищення ефективності орендної форми земельних відносин полягають у збільшенні середніх розмірів орендованих земельних ділянок та термінів дії договорів оренди цих ділянок.

Необхідно особливо вказати на неоднозначну роль агрохолдингів у сільському господарстві як основних орендарів сільськогосподарських земель: з одного боку, ці структури консолідують через оренду значні площі земель, що дозволяє їм ефективно працювати і приносити дохід, у тому числі й для орендодавців, з другого боку, оренда земель агрохолдингами не створила сприятливих умов для раціонального використання земель, оскільки на сьогодні вона носить недовготривалий, споживацький характер.

The intensity of agricultural land utilization directly depends on sizes of land plots. Nowadays, the problem of optimization of sizes of land holdings and land utilization is not solved. Small sizes of land utilization do not allow arrangement of territory (application of high-productive machinery, agrochemicals). In modern scientific literature there are many researches dedicated to the issue of land consolidation as one of the prospective directions to improve land utilization. One can say for certain that land lease can consolidate considerable area of agricultural lands, because at the legislative level it is already generally approved. Principal ways to increase efficiency of lease form of land relations are revealed in a growth of average sizes of leased land plots and terms of validity of agreements on the plots lease.

It is necessary to note a contradictory position of agricultural holdings in agriculture. They are principal leaseholders of agricultural land and, on one hand, these structures consolidate considerable area by means of lease, that results in their efficient work and profit, including the one for lease providers, on the other hand, land lease by agricultural holdings has not established favourable conditions for rational utilization of land, because it has short-term and consuming character.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амбросов В. Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич // *Економіка АПК*. – 2007. – № 6. – С. 15-18.
2. Амбросов В. Я. Механізми ефективного функціонування агроформувань / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич // *Економіка України*. – 2006. – № 6. – С. 60-66.
3. Березянюк Т. В. Формування корпоративних відносин на ринку землі / Т. В. Березянюк // *Агросвіт*. – 2009. – № 11. – С. 8-12.
4. Віскузі В. Кіп. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика / Віскузі В. Кіп, Вернон Джон М., Гарингтон Джозеф Е. – К.: Вид. Соломії Павличко «Основи», 2004. – 1047 с.
5. Дуда А. Fata morgana / А. Дуда // *Український тиждень*. – 2011. – № 12 (177). – С. 38-40.
6. [Електронний ресурс] // *Держкомзем*. – Режим доступу: http://www.dkzr.gov.ua/terra/control/uk/publish/article?art_id=10768&cat_ =36903
7. Калінчик М. Що буде, якщо запровадити ринок землі? / М. Калінчик // *Пропозиція*. – 2007. – № 4. – С. 4-9.
8. Мартин А. Захист економічної конкуренції у сільськогосподарському землекористуванні: переваги і недоліки агрохолдингів / А. Мартин // *Землевпорядний вісник*. – 2010. – № 8. – С. 26-32.
9. Мартиник Б. Земельку належить обробляти / Б. Мартиник // *Експрес*. – 2011. – 27 січня-3 лютого.
10. Мельник Л. Л. Концептуальні засади визначення оптимального співвідношення використання власних і орендованих земель в аграрному виробництві / Л. Л. Мельник // *Агросвіт*. – 2009. – № 1. – С. 5-9.
11. Нелеп В. М. Земля України і здоров'я нації / В. М. Нелеп, Л. В. Бойко // *Економіка АПК*. – 2011. – № 11. – С. 20-27.

12. Ткачук Л. В. Консолідація земель: ефективне використання та охорона в умовах трансформації земельних відносин: монографія / Л. В. Ткачук. – Львів: Львів. нац. аграр. ун-т, 2009. – 249 с.

13. Ходорова І. На паях / І. Ходорова // *Український тиждень*. – 2011. – № 12 (177). – С. 30-34.

14. Шамота М. Аграрні королі. Кому належить Агропром України [Електронний ресурс] / М. Шамота. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2008/10/02/>.

15. Яців І. Б. Конкурентні відносини в системі аграрного землекористування / І. Б. Яців // *Економіка АПК*. – 2011. – С. 15-21.

16. Kuśmierz-Gozdalik U. Co daje scalenie gruntów / U. Kuśmierz-Gozdalik // *Więś jutra*. – 2001. – № 12(41). – С. 30-31.

REFERENCES

1. Ambrosov V. Ya., Marenich T. H. Velykotovarni pidpryyemstva yak osnova vprovadzhennya innovatsiy [Large-scale enterprises as a base of innovation introduction]. *Ekonomika APK*, 2007, no. 6, pp. 15-18 [in Ukrainian].

2. Ambrosov V. Ya., Marenich T. H. Mekhanizmy efektyvnoho funktsionuvannya ahroformuvan' [Mechanisms of efficient functioning of agrarian formations]. *Ekonomika Ukrayiny*, 2006, no. 6, pp. 60-66 [in Ukrainian].

3. Berезянюk T. V. Formuvannya korporatyvnykh vidnosyn na rynku zemli [Establishment of corporate relations at land market]. *Ahrosvit*, 2009, no. 11, pp. 8-12 [in Ukrainian].

4. Viscusi W. Kip, Vernon John M., Harrington Joseph E. Ekonomichna teoriya rehu-lyuvannya ta antymonopol' na polityka [Economic theory of regulation and antimonopoly policy]. Kyiv, Vyd. Solomiyi Pavlychko "Osnovy", 2004, 1047 p. [in Ukrainian].

5. Duda A. Fata morgana [Fata morgana]. *Ukrayins'ky tyzhden'*, 2011, no. 12 (177), pp. 38-40 [in Ukrainian].

6. The State Agency of Land Resources of Ukraine. Available at: http://www.dkzr.gov.ua/terra/control/uk/publish/article?art_id=10768&cat_ =36903 [in Ukrainian].

7. Kalinchuk M. Shcho bude, yakshcho zaprovadyty rynek zemli? [What happens if land market is established?]. *Propozytsiya*, 2007, no. 4, pp. 4-9 [in Ukrainian].

8. Martyn A. Zakhyst ekonomichnoyi konkurentsii u sil's'kohospodars'komu zemlekorystuvanni: perevahy i nedoliky ahrokholdyngiv [Security of economic competition in the field of agricultural land utilization: advantages and drawbacks of agricultural holdings]. *Zemlevporядnyy visnyk*, 2010, no. 8, pp. 26-32 [in Ukrainian].

9. Martynuk B. Zemel'ku nalezhyt' obroblyaty [Land should be cultivated]. *Ekspres*, 2011 [in Ukrainian].

10. Mel'nyk L. L. Kontseptual'ni zasady vyznachennya optymal'noho spivvidnoshennya vykorystannya vlasnykh i orendovanykh zemel' v ahrrarnomu vyrobnytstvi [Conceptual fundamentals of determination of an optimal correlation of utilization of proper and leased land in agrarian production]. *Ahrosvit*, 2009, no. 1, pp. 5-9 [in Ukrainian].

11. Nelep V. M., Boyko L. V. Zemlya Ukrayiny i zdorovya natsiyi [Land of Ukraine and health of the nation]. *Ekonomika APK*, 2011, no. 11, pp. 20-27 [in Ukrainian].

12. Tkachuk L. V. Konsolidatsiya zemel': efektyvne vykorystannya ta okho-rona v umovakh transformatsiyi zemel'nykh vidnosyn: monohrafiya [Land consolidation: effective utilization and protection under conditions of transformation of land relations: monograph]. *L'viv, L'viv. nats. ahrrar. un-t*, 2009, 249 p. [in Ukrainian].

13. Khodorova I. Na payakh [On land shares]. *Ukrayins'ky tyzhden'*, 2011, no. 12 (177), pp. 30-34 [in Ukrainian].

14. Shamota M. Ahrrarni koroli. Kому nalezhyt' Ahroprom Ukrayiny [Agrarian kings. Who owns Ukrainian agribusiness]. Available at: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2008/10/02/> [in Ukrainian].

15. Yatsiv I. B. Konkurentni vidnosyny v systemi ahrrarnoho zemlekorystuvannya [Competitive relations in the system of agrarian land utilization]. *Ekonomika APK*, 2011, pp. 15-21 [in Ukrainian].

16. Kusmierz-Gozdalik U. Co daje scalenie gruntów [How does land consolidation help]. *Więś jutra*, 2001, no. 12 (41), pp. 30-31 [in Polish].

UKRAINIAN JOURNAL ЕКОНОМІСТ

Український журнал
«ЕКОНОМІСТ»
з 2011 року
представлений
у міжнародній економічній
наукометричній
базі RePEc.

У зв'язку
з розширенням
розміщення публікацій
в RePEc з 2013 року
змінюються вимоги
до змісту статей.
Уважно слідкуйте
за інформацією в наступних
номерах журналу і на сайті
<http://ua-ekonomist.com>